

МИЛЕШЕВСКА ПЛАШТАНИЦА

Милешевска плаштаница, дар молдавског војводе Александра IV. Лапунџеану-а и жене Роксанде манастиру Пакри у Славонији, израђена је 1567.г. у златовезу на црвеној свиленој основи. В. Красић наводи да је плаштаница везена на црној чоси¹ (Плаштаница је датирана на Преображење 6. аугуста²). Црвена атласна тканина је подложена носачем од бељеног ланеног платна, правоугаоног зрна, густине ткања 13,5/14 конаца /1м². Милешевска плаштаница подсећа на плаштаницу из Путне, дар молдавског војводе Јована Стефана и жене Марије, из 1490.г.³

У центру композиције је на каменој плочи приказано тело Спаситеља након скидања са крста и пре полагања у гроб, са десном руком као да благосиља, док му леву целује св. Јован Богослов,⁴ који је приказан погнут с леве стране тела. Христ, чију главу придржава пресв. Богородица, има отворене очи као да је жив⁵. Богородица седи на престолу без наслона са изразом бола на лицу. Иза ње стоји Марија Магдалена са уздигнутим рукама и распуштеном косом. Код Спаситељевих ногу налазе се Јосиф, који као да је кренуо да целује Спаситељеве ноге⁶, Никодим и жена мироносица. Сем поменутих фигура на плаштаници су приказана четири клечећа анђела са рипидама са дуплим натписом агиос (два испод и два изнад гробне плоче) и три анђела без ногу са гестом дивљења (један испод и два изнад гробне плоче). Цео призор је окружен звездама, као да се дешава на небу⁷.

¹ В. Красић, *Манастир Пакра*, Стражилово 1886, 61

² Податак са натписа који окружује централни део плаштанице

³ О. Tafraли, *Le tresor byzantin et roumain du monastère de Putna*, Texte, 1925, 36-Pl. XXII.

⁴ В. Красић у наведеном тексту погрешно наводи да је то женски лик

⁵ Највероватније последица нестручности везиље Ане, која је према запису на бордури, 1801. г у Осеку плаштаницу обнављала.

⁶ Didron-Schäfer, *Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos*, S. 206.

⁷ Л. Мирковић, *Црквени уметнички вез*, стр. 23 у фусноти бр.3 наводи: Код Красића читамо ово: „Калудјери пакрански имају ка плаштаници милешевској овај коментар. Она женска, што целује руку Христову, то је Роксанда, жена војводе Александра, којега са синовима његовима представљају четири јеванђелиста. Седам ангела женског облика - јесу седам кћери војводе Александра и жене му Роксанде, које су радиле овај дивотни посао.“ Овакво тумачење плаштанице је сасвим без основа.

Снимак бр. 1 „Милешевска плаштеница пре захвата“
Photo 1 The Mileševa Epitaphios before the intervention

У угловима плаштанице налазе се емблеми јевандјелиста са књигама. Поредјани од десне на лево и одозго на доле, следе Јован, Лука, Марко и Матеј. Амблеми су издвојени натписима у облику кружног лука (четвртина круга).

Централна композиција са амблемима јевандјелиста у угловима, уоквирена је око 9 цм широком траком са натписом.

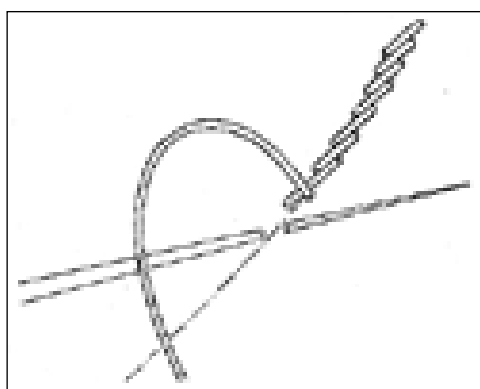
Плаштаница је обрубљена око 12 цм широком траком са извезеним биљним орнаментом. Испреpletене гранчице винове лозе формирају розете у којима се налазе звезде и крстови. Звезде и крстови заступљени су у сразмери 2:1.

Вез је радјен обојеним свиленим концем, златном и сребрном жицом, танком златном и сребрном срмом и апликацијама од метала, природних бисера, полудрагог и драгог камења. Свилени конач је плаве, зелене, црвене, пурпурне, малинове, златно жуте, светло жуте, смедје и љубичасте боје, док су ликови и тела извезени свиленим концем сличним боји инкарната.

Апликације у облику низова природних бисера и полудрагог камења коришћене су око нимбова свих ликова на плаштаници, док је драго камење примењено само око нимба и на крсту уцртаном у нимбу око христове главе.

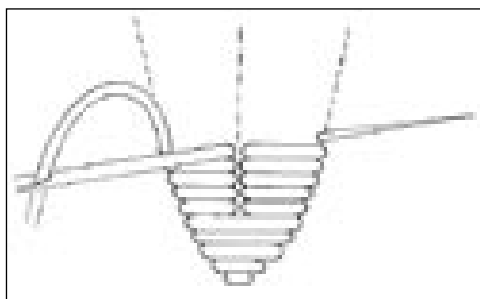
Сви текстови и орнаменти који се налазе на плаштаници извезени су златном и сребрном металном жицом или срмом⁸.

У на око богатом везу коришћен је узан избор из ионако узане палете начина веза, који се своди на шест веза. За контуру коришћен је „вез по писму“ (бод за иглу, овијенац). Исти бод је коришћен за попуњавање ликова и исцртавање праменова косе. Код тог веза игла се за сваки следећи бод увлачи за половину дужине бода испред претходног. Овијенац се уобичајено везе са леве на десну страну (цртеж бр. 1).

Цртеж бр. 1 Вез „вез по писму“
Drawing 1 Embroidery „by drawing“

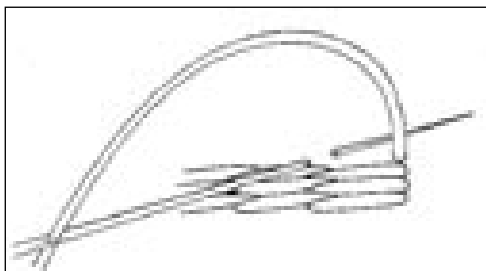
Звезде, цвеће и листови на бордури извезени су „печким“ бодом. Ради се бројем по писму, са леве на десну. Код тог веза уради се широк бод преко целе ширине мотива, након тога игла се враћа на лице тканине на средини бода са горње стране и врло кратким косим бодом прихвати претходни широки бод, како би се фиксирао на тканину. Затим се игла враћа на лице поред почетка претходно урађеног дугог бода. (цртеж бр. 2).

Цртеж бр. 2: Вез „печки бод“
Drawing 2 Embroidery

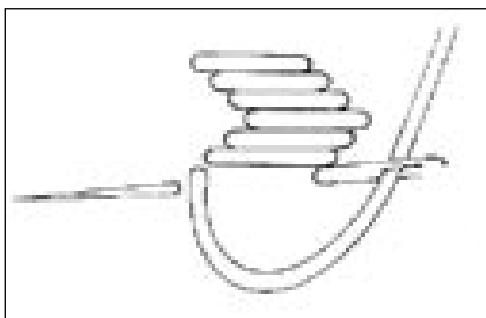
⁸ Препис натписа и преводи налазе се: Л. Мирковић, *Црквени уметнички вез*, Београд, Музеј СПЦ, књ. I, 1940, стр. 23-24

Трећи вез коришћен је за позадину браон и виолет боје централног мотива, као и за поља зелене и плаве боје испод натписа и цветног орнамента на бордури. У ту сврху коришћен је „равни бод“ (плосни бод, насип, прави бод). Код тог бода игла се једноставно подвлачи кроз платно. Важно је да бодови нису сувише дуги, како се вез не би олабавио. Препоручљиво је мењати правац веза, како би вез изгледао богатији. (цртеж бр. 3).

Цртеж бр.3 „Равни бод“
Drawing 3 Running stitch

Четврти коришћени вез је „плосни вез бројем“. Тим везом у различитим варијантама везена су крила анђела и евангелиста, као и ореоли. На плаштаници се плосни вез бројем појављује у облику једно или више жичаног кепер и ломљеног кепер веза. (цртеж бр. 4).

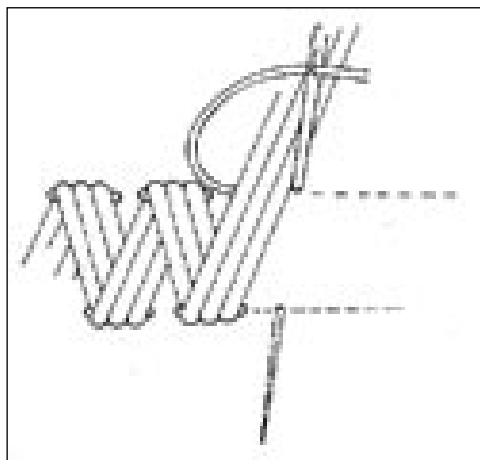

Цртеж бр.4 „Плосни вез бројем“
Drawing 4 Flat counted thread work

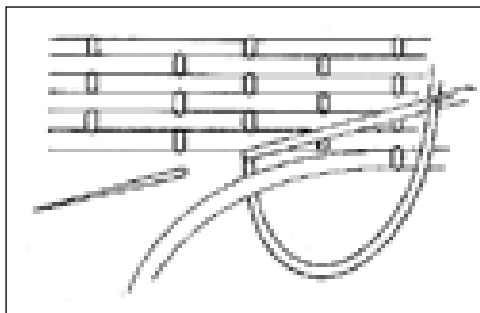
За слова коришћен је равни бод од ланеног конца, који прати цртеж на подлози и служи као јастуче, да би златовез текста био рељефнији. Преко испружених ланених нити јастучета под правим углом положене су металне нити, у снопу по три или четири, једна уз другу. Сваки сноп прошивен је врло јаким концем са кратким бодом, наизменично са једне и друге стране. Рељефни златовез приказан је на цртежу бр. 5.

На пољима већих димензија, као што су површина христовог гроба и одећа извезени су уздигнутим пришивањем, које је поготово погодно за рад металним нитима. На позадини мотива извезеног плосним бодом радјени су причврсни бодови у правилним размацима. Металне нити су, појединачно или у снопу, кратким бодовима причвршћене на подлогу у правилним размацима (бројем), како предуги бодови не би олабавили. Причвршћене су танким свиленим концем примерене боје. Променом правца металних нити, дистанце кратких бодова и броја добијена је разноликост појединачних поља веза (цртеж бр.6).

Цртеж бр. 5: „Рељефни златовез“
Drawing 5 Relief embroidery
in gold thread

Цртеж бр. 6: „Уздигнуто
пришивење“
Drawing 6 Lifted sewing on

Експонат, величине 153 x 170 cm,⁹ је већ раније у више наврата третиран. По ивицама је опшивен око 2,5 cm широком, избледелом траком, првобитно највероватније сасвим црне боје на којој је сребрном срмом слаба квалитета извезен натпис, који датира један од поменутих захвата у 1801. годину.

Траком из тог периода опшивене су доња и десна ивица експоната, док је трака на преосталим ивицама касније замењана црном плишаном траком. Експонат је био третиран већ пре 1801. г., када је експонат подшивен црвеном тканином у кепер везу бројем 1/2, густине ткања 28/40 конца / 1m², јер је натпис о обнављању из 1801.г. на неколико места захватио носач од црвене тканине. Поледјина је састављена од три хоризонталне траке (50, 58 и 45 cm од врха на доле). Тканина је у дерутном стању.

Горња ивица поменуте црвене тканине је касније ојачана 7 cm широком траком тканине бордо боје. Уз десну ивицу поледјине пришивене су две закрпе од беле грубо ткане ланене тканине. Горња закрпа варира од ширине 7 cm уз горњу ивицу до 9 cm у доњем делу у дужини 62 cm. Поменута закрпа је урађена од дупле тканине. Доња закрпа уз исту ивицу ширине 12 cm захвата доњи угао експоната у висини 54 cm.

⁹ В. Красић у наведеном тексту помиње димензије експоната 1,78 м са 1,38 м.

Снимак бр. 2 „Трака из 1801. године - детаљ“
Photo 2 A band from 1801 – a detail

Снимак бр. 3 Стање црвене тканине подшивене пре захвата из 1801.г.
Photo 3 The condition of the red cloth hemmed before the intervention in 1801

Преко свих закрпа пришивене су краће траке (комади гуртне) за ојачање, на које су пришивене алке за качење експоната. Постојеће алке, иако новијег датума, су из различитих периода (месингане и хромиране).

Целина је била у скорије време (што потврђује самолепљива етикета са бројем 10 пронађена на доњој старијој подлози) још једном подложена, овог пута црвеном вискозном атласном тканином са флотирајућим нитима. Тканина је из два дела (лева ужа вертикална трака ширине 36 цм и десна трака која обухвата сав преостали део експоната – гледано од позади).

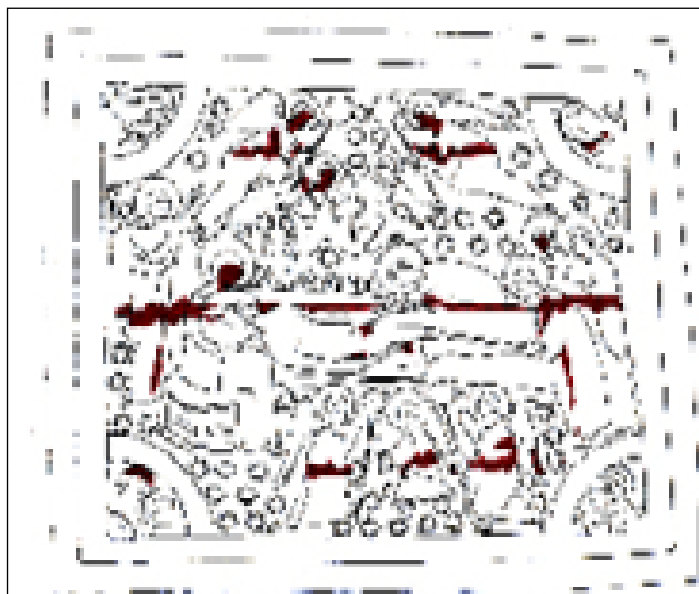
Делови плаштанице уз леву вертикалну ивицу недостају, па се види нов носач (позиција од 17 до 44 цм од доњег левог угла у макс. ширини до 3 цм и у горњем левом углу у површини 3 x 1,5 цм – гледано са лица).

Експонат је био дуго пресавијен тако да је због напрезања влакнине на местима превоја тканине дошло до механичких оштећења. Тканина

Снимак бр. 4 Самолепљива етикета на доњој старијој подлози

Photo 4 The sticker on the lower older pad

Цртеж бр. 7
Зоне оштећења
на местима
пресавијања

Drawing 7
Damaged areas
in the spots of
folding

је била пресавијена на четири поље по вертикали и по хоризонтали. На плаштаници постоје делимично рестаурирана оштећења због пресавијања експоната (3 хоризонтале и 3 вертикале). Механичка оштећења на местима прелома тканине крпљена су најчешће дебљим концем, па су стога крпљена места прекривена са друкчијом текстуром.

Снимак бр. 5 Оштећења на местима пресавијања - детаљ
Photo 5 Damages in the spots of folding – a detail

Снимак бр. 6 Оштећења на местима пресавијања - детаљ
Photo 6 Damages in the spots of folding – a detail

Снимак бр. 7 Иреверзибилна оштећења у виду набора - детаљ
Photo 7 Irreversible damages in the form of wrinkles – a detail

Снимак бр. 8 Дислокације као последица скупљања делова веза и тканине - детаљ
Photo 8 Dislocations resulting from shrinking of the embroidery and fabric parts – a detail

Снимак бр. 9 Зона дејства воде на поледјини плаштанице
Photo 9 The water impact zone in the Epitaphios back

Снимак бр. 10 Граница зоне дејства воде - детаљ

Photo 10 The water impact zone border – a detail

Вез и златовез су на много места оштећени, поцепани или истањени до носеће тканине, тако да по целој површини постоје крпљена места, најчешће концем неадекватне боје и дебљине.

Апликације у облику низа бисера, полудрагог камења и сребрних висуљака су на многим местима покидани или чак недостају.

Снимак бр. 11 Оштећена места и лутке мољаца

Photo 11 Damaged places and moth chrysalides

Снимак бр. 12 Допуњавање дела веза који недостаје током захвата

Photo 12 Supplementing the missing embroidery parts during the intervention

Снимак бр. 13 Реконструкција дела веза који недостаје

Photo 13 Reconstruction of the missing embroidery part

Снимак бр. 14 Милешевска плаштеница након захвата - детаљ
Photo 14 The Mileševa Epitaphios after the intervention – a detail

Срма и сребрне апликације су кородиране.

Експонат је претрпео микроклиматски стрес. Резултат физикалних интеракција, због великих промена релативне влажности у кратком временском периоду, су иреверзибилне димензијске промене појединих слојева веза. Мерења, прорачун и оцена показују да се носећа тканина

Снимак бр. 15 Милешевска плаштеница након захвата
Photo 15 The Mileševa Epitaphios after the intervention

скупила за најмање 3-5%. Скупљање је неравномерно, јер је тканина била неравномерно напукана. Скупљање носеће тканине узроковало је борање металних жица срме, које се не скупљају. Због неравномерног скупљања и изстежања дошло је и до деформације експоната па жице основе и потке нису под правим углом, већ под различитим угловима у зависности од позиције на површини експоната. Последица тога су набори, формирање зделастих удубљења на златовезу и иреверзибилно борање нити златовеза изнад скупљеног дела тканине. Конци којима су прихваћене металне нити су на многим местима покидани услед прекомерног напрезања због деформације носача и абразије током времена. Ослободјене металне нити страпирале су од подлоге и деформисале се, због механичких дејстава током манипулације и пресавајања експоната.

Након скидања подшивених носача каснији х датума, показало се да је плаштаница била изложена директном дејству воде, на шта указује флека у централном делу експоната. Вода је захватила већи део тканине. Иреверзибилне деформације најјаче су на тим деловима веза.

Плаштаница је прекривена прашином и прљава, поготово уз ивице (плишана трака је видно масна и прљава, бордуре уз ивицу су у нешто бољем стању, док је центар плаштанице нападнут колонијама фунга – на појединим местима је због дејства ензима дошло до промене боје влакана. Пронадјене су и лутке мољаца.

Након прелиминарних радова (анализа материјала, анализа бојила, анализа нечистоћа, текстилно-технолошка истраживања, документације и фотодокументације затеченог стања експоната) приступило се конзерваторском третману експоната¹⁰.

dr Franc Curk

EMBROIDERY FROM MILEŠEVO

In the article the author who has conserved the embroidery from Mileševo describes it from the textile-technology's point of view.

¹⁰Документација о конзерваторском поступку налази се у архиви Музеја Српске православне цркве у Београду.